

RECENZJA

rozprawy doktorskiej ks. mgra lic. Wojciecha Adama Ciołka pt. *Prezbiter senior w prawodawstwie Kościoła Powszechnego i Kościoła w Polsce*, Warszawa 2024 (mps), ss. 328, napisanej w Instytucie Prawa Kanonicznego na Wydziale Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Marka Saja

W odpowiedzi na prośbę Księdza prof. dr hab. Dariusza Borka, Dziekana Wydziału Prawa Kanonicznego UKSW wykonującego uchwałę Rady Dyscypliny Naukowej Instytutu Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, wyrażoną w piśmie z dnia 27 marca 2024 r., uprzejmie przedstawiam recenzję rozprawy doktorskiej napisanej przez ks. mgr lic. Wojciecha Adama Ciołka, napisanej pod kierunkiem ks. dr hab., prof. UKSW Marka Saja.

1. Wstęp

Każde życie człowieka, w tym prezbitera, niesie w sobie znamiona osobowego rozwoju, tak radosne, jak i znaczone trudami. „Pozostaje jednak prawdą, że lata szybko przemijają, a dar życia, mimo towarzyszących mu trudów i cierpień, jest zbyt piękny i cenny, abyśmy mogli się nim znużyć”¹. Z tych racji starość jawi się nie tyle jako choroba, słabość czy samotność, ale jako nowy etap życia i winna być skupiona nie tyle na tym co należy z nią uczynić, ale przede wszystkim jak być i realizować się jako człowiek „stary”, podeszły w latach, emeryt czy senior. Winno się też zwracać uwagę na wartości, które każą cenić życie na wszystkich jego etapach, ucząc akceptacji zarówno możliwości, jak i ograniczeń, które ono z sobą niesie. Przecież to czas mądrości, doświadczenia życiowego, świętego i przykładowego życia. Niekiedy, nie akceptując swej starości, można stać się siewcą nieporozumień, buntu i niszczenia. Faktycznie bowiem choroba, ułomność i dolegliwości podeszłego wieku nie są nigdy dla wierzącego chrześcijanina, a szczególnie prezbitera, jedynie tragicznym zrzędzeniem losu, lecz zawsze stanowią również posłannictwo i wezwanie skierowane przez Bożą Opatrzność. Często bowiem bywa tak, że twórczy

---

¹ Jan Paweł II, *List do ludzi w podeszłym wieku*, 1, www.voxdomini.com.pl/inne/list. Por. P. Pyrchała, *Kapłan emeryt – jego miejsce w diecezji*, s. 1, www.kuria.gliwice.pl/czytelni.

charakter starości zostaje odczytany dopiero w okresie zbliżania się ku wieczności. Zatem czasem trzeba wiele doświadczyć i wycierpieć, aby ufnie zaadaptować ten okres życia i wykorzystać jako niepowtarzalną szansę. Wśród księży szczególne znaczenie w przeżywaniu starości ma wiara i duchowość, która została ukształtowana przez lata posługi kapłańskiej. Wiara, która jest miejscem spełniania otrzymanego powołania, daje także podstawy ku duchowej równowadze oraz komfortowi życia kapłańskiego. Dlatego nie można pominąć pytania o ostateczny sens wiary i życia, a także o dalszą posługę Chrystusowi w Jego Kościele.

Właśnie tematyce systemowych regulacji rozwiązań przeżywania oraz troski o prezbiterów w wieku emerytalnym, senioralnym w świetle kościelnego ustawodawstwa powszechnego i prawodawstwa obowiązującego w polskich diecezjach została poświęcona recenzowana rozprawa doktorska napisana przez ks. mgr lic. Wojciecha Ciołka pod kierunkiem ks. prof. Marka Saja.

2. Ocena tematu i celu pracy

Do dwudziestego wieku nie było w Kościele instytucji związanej z emeryturą osób duchownych, a kwestie troski i opieki nad starszymi czy schorowanymi kapłanami, którzy nie mogli już sprawować posługi kapłańskiej, pozostawiono w gestii danej parafii. Jednak rosnąca średnia wieku społeczeństw, zwiększająca się liczba kapłanów w starszym wieku, postawiła wyzwania przed Kościołem katolickim, który zaczął regulować kwestie zabezpieczenia emerytalnego duchownych oraz tworzyć instytucje mające zabezpieczyć ich byt w stanie spoczynku. Wyzwania te i regulacje, można powiedzieć, uwiarygodnił i wzmocnił papież Benedykt XVI w 2013 r. kiedy zrzekł się urzędu papieża stwierdzając, że ze względu na wiek i słabnięciem sił witalnych nie jest w stanie dynamicznie, dobrze i owocnie wykonywać w dalszym ciągu powierzonego mu zadania. Sytuacja ta uzmysłowiła duchownym, że w pewnym wieku następuje moment, w którym należy przejść w stan spoczynku, na emeryturę. Co nie oznacza, że taki stan jest usunięciem w cień, samotność i bezczynność, ale w inną, na miarę możliwości zdrowotnych, aktywność w łonie Kościoła, uczestnicząc w jego życiu oraz wspomagając mentalnie i duchowo, radą i doświadczeniem, młodszych, w pełni aktywnych kapłanów.

Autor omawianej rozprawy podjął bardzo interesujący, aktualny i ważny w dzisiejszych realiach życia i posługi Kościoła temat badawczy, odnoszący się do ukazania systemowych rozwiązań przeżywania oraz troski o prezbiterów w wieku emerytalnym,

senioralnym w świetle kościelnego ustawodawstwa powszechnego i prawodawstwa obowiązującego w polskich diecezjach. Tytuł dysertacji *Prezbiter senior w prawodawstwie Kościoła Powszechnego i Kościoła w Polsce* określa zasadnicze zagadnienie, które stanowi przedmiot przeprowadzonych przez Autora badań. Głównym celem, jaki stawia sobie Doktorant w ocenianej dysertacji, jest „przebadanie systemowych rozwiązań dotyczących troski o prezbitera seniora przede wszystkim w polskich diecezjach, a także zaprezentowanie refleksji odnośnie duchowego wsparcia prezbiterów seniorów” (s. 11). Takie sformułowanie nie współbrzmi z tytułem rozprawy, gdzie Autor pisze: „Prezbiter senior w prawodawstwie Kościoła Powszechnego...”. Rodzi się od razu pytanie, czyżby Ks. Doktorant nie będzie podejmował badania tego prawodawstwa w stosunku do kapłanów seniorów? Wątpliwość ta zostaje rozwiana kiedy dalej formułuje pytania badawcze i wśród nich pojawia się pytanie: „Jak troska prezbitera seniora została uregulowana w prawie powszechnym Kościoła łacińskiego? Nie było by tej wątpliwości, gdyby Autor nieco rozszerzył ujęcie postawionego celu badawczego. Dalsze pytania badawcze są poprawnie i ciekawie sformułowane i odnoszą się przede wszystkim do regulacji w Kościele polskim: „Czy kapłani seniorzy w Polsce mają zapewniony godny byt, opiekę nie tylko materialną, ale i duchową? Czy mają możliwości dalszego rozwoju oraz czynnego udziału w życiu Kościoła i społeczeństwa? Czy w Kościele w Polsce jest ustanowiony program opieki nad księżmi seniorami? Czy wszyscy mają takie same możliwości zaspakajania potrzeb...? Czy metropolie mają wyznaczone wspólne cele i program dotyczący księży emerytów? Czy w Polsce jest powołana specjalna instytucja kościelna zajmująca się sprawami księży seniorów?” (s. 11).

Tak zdefiniowany zakres badawczy nie był dotychczas przedmiotem analiz. W związku z tym studium to ma charakter nowatorski i daje cenny wkład w rozwój opracowań na temat stanowienia kościelnego prawa powszechnego, a przede wszystkim diecezjalnego. Zagadnienia będące przedmiotem ocenianej dysertacji, zostały przez Doktoranta rzetelnie przeanalizowane i usystematyzowane przede wszystkim w oparciu o bogaty materiał źródłowy oraz obszerną literaturę przedmiotu.

3. Ocena wykorzystania źródeł i literatury

Niniejsza praca ma charakter typowo źródłowy. Głównym przedmiotem analiz są dokumenty Soboru Watykańskiego II, a szczególnie konstytucja *Lumen gentium*, dekrety: *Christus Dominus*, *Optatam totus* i *Presbyterorum ordinis*, a także dokumenty papieskie:

motu proprio Pawła VI *Ecclesiae Sanctae*, instrukcja *Ecclesiae imago*, adhortacja apostolska Jana Pawła II *Pastorem dabo vobis*, dyrektorium *Apostolorum successores*, Kodeks Prawa Kanonicznego oraz inne dokumenty papieski i Kurii Rzymskiej, a przede wszystkim źródła prawa partykularnego w Polsce, a więc akty ustawodawcze i różne dokumenty arcybiskupów i biskupów w formie: uchwał synodów archidiecezjalnych i diecezjalnych, dekretów, zarządzeń, rozporządzeń, statutów, instrukcji, regulaminów. Oprócz źródeł prawa kościelnego Autor sięgnął również do źródeł prawa polskiego, a więc ustaw: kodeks cywilny (23.04.1964), o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (17.05.1998), o systemie ubezpieczeń społecznych (13.10.1998), o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (27.08.2004) i o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadku przy pracy i chorób zawodowych (30.10.2002). W sumie bardzo bogata baza źródłowa została zaprezentowana i wykorzystana przez Autora w niniejszej dysertacji.

Bibliografia została przygotowana starannie, zestawiona w sposób usystematyzowany z podziałem na źródła (s. 272-311), poprawnie podzielone na: kodeksy z 1983 i 1917 r., dokumenty papieskie, soborowe, Kurii Rzymskiej, prawa partykularnego w Polsce (bardzo liczne – s. 278-310, 292 pozycje) i źródła prawa polskiego oraz literaturę przedmiotu (s. 311-323). Jako odrębne źródło wskazane jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. W poszczególnych kategoriach dokumenty uporządkowane są chronologicznie, natomiast literatura przedmiotu – alfabetycznie, według nazwisk autorów. Można mieć pewne zastrzeżenia do podziału źródeł kościelnego prawa partykularnego w Polsce. Otóż Autor źródła uporządkował i zapisał alfabetycznie, lepiej było by, aby również dokonał ich podziału chronologicznie, podobnie jak źródła prawa powszechnego. Wtedy nie było by takiego ich „pomieszania” na dokumenty Konferencji Episkopatu Polski, dekrety, zarządzenia, rozporządzenia, statuty, instrukcje, regulaminy, arcybiskupów i biskupów, uchwały synodów archidiecezjalnych i diecezjalnych, czy dokumenty wikariuszy generalnych lub kanclerzy kurii biskupich. Ich usystematyzowanie robiłoby lepsze wrażenia dla pracy.

Przy całej rzetelności i staranności opracowania bibliografii, Autor, nie uniknął pewnych pojedynczych błędów, np. cytuje *Regulamin Diecezjalnych Domów Księżych Emerytów we Włocławku, Cieclocinki u Koninie* podając jako źródło – Kancelaria Kurii Diecezjalnej we Włocławku, a regulamin ten jest zamieszczony w „Miesięczniku Diecezji Włocławskiej”. Bibliografia, oprócz źródeł, szczególnie z kościelnego prawa partykularnego w Polsce, składa się z ponad 150 pozycji, w tym ponad 30

obcojęzycznych. Większość z nich stanowi literatura polskojęzyczna. Wśród pozycji obcojęzycznych najczęściej cytowane są komentarze do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 w języku włoskim i angielskim. Literatura przedmiotu została odpowiednio dobrana i zastosowana. Szkoda, że Autor nie wyodrębnił stron internetowych, z których czerpał niektóre publikacje.

Zakres wykorzystanej literatury wskazuje, że Autor recenzowanej rozprawy dokonuje nie tylko szerokiej analizy powszechnego prawa kościelnego, partykularnego prawa w Polsce, w kontekście prezentowania regulacji prawych odnoszących się do prezbitera seniora, ale również wykazuje się szeroką znajomością wiedzy teoretycznej z prawa kanonicznego w omawianym zakresie.

Wykorzystana w dysertacji bogata bibliografia świadczy o dogłębnym poznaniu tematu i erudycji Autora, a także o umiejętności systematyzacji analizowanego materiału badawczego.

4. Metoda badawcza

Zgodnie z postawionym celem badawczym i wynikającą z niego konstrukcją pracy, Autor w swej rozprawie posłużył się trzema metodami – jak zaznaczył we wstępie – metodą dogmatyczno-prawną, która miała na celu egzegezę, syntezę i systematykę zebranych źródeł i literatury. Pomocniczo wykorzystał także metody: teologiczno-prawną i historyczno-prawną, które odpowiednio pomogły mu zrozumieć teologiczne uzasadnienie dekodowanych przepisów prawa oraz konieczność ich rozwoju w doktrynie całej historii prawa kanonicznego. Wymienione i zastosowane metody w opracowaniu zagadnienia określonego tematem pracy są poprawne i posługiwanie się nimi nie budzi zastrzeżeń.

5. Ocena formalnej konstrukcji pracy

Zasadniczy korpus rozprawy poprzedza *spis treści* (s. 3-5) oraz *wykaz skrótów* (s. 6-8). Dysertacja składa się z trzech rozdziałów (s. 14-266), które spinają jakby w kłamy: *wstęp* (s. 9-13) i *zakończenie* (s. 267-271). Całość dopełnia *bibliografia* (s. 262-324). Opracowanie dopełnia *streszczenie* w języku polskim i angielskim (s. 324-328).

Podział dysertacji na trzy rozdziały, które z kolei podzielone są na podrozdziały i punkty, jest uzasadniony, logiczny i pozwala na wyczerpujące przedstawienie zawartej w tytule problematyki. Rozdziały rozpoczynają się krótkim wprowadzeniem teoretycznym, a na końcu każdego rozdziału Autor zamieścił jako osobny podrozdział *podsumowanie*, co jest bardzo korzystnym zabiegiem ułatwiającym czytelnikowi śledzenie wywodów i analiz zamieszczonych w dysertacji.

Praca napisana jest językiem poprawnym. Strona edytorska dysertacji zasługuje na uznanie, aczkolwiek znajdujemy w pracy pewne niedociągnięcia stylistyczne, jak też interpunkcyjne (brak przecinków – s. 9, 97) i innych znaków interpunkcyjnych. W wielu miejscach pracy zdanie rozpoczyna się od małej litery (s. 9, 36, 87, 124). Nie ujednolicona też została w dysertacji sprawa pisowni małymi czy dużymi literami różnych instytucji kościelnych i nazw związanych z domami Księży emerytów, urzędów diecezjalnych, kapituł. Brakuje też ujednolicenia pisowni nazw różnych dokumentów kościelnych czy to w tytule podrozdziału (s. 59) czy w tekście, kursywą czy prostą czcionką: *adhortacja apostolska Pastorem dabo vobis* (s. 77), *Presbyterorum ordinis* (s. 59), *Ecclesiae sanctae* (s. 64), *Ecclesiae imago* (s. 65), *Apostolorum successores* (s. 80). W innym miejscu (s. 97 i 108) Autor raz sformułowanie *christifidelibus obligatione tenentur* pisze kursywą, innym razem czcionką prostą. Oczywiście są to „drobnotki”, ale rzutują na staranność i piana tekstu i treści rozprawy. Natomiast należy zwrócić uwagę i podkreślić bogactwo i staranność w sporządzeniu przypisów tak źródłowych, jak i odwołujących się do literatury. Powyższe uwagi co do przypisów rozprawy wskazują, że Doktorant wykazał się szeroką znajomością poruszanej problematyki, a także pewną rzetelnością w jej przygotowaniu.

Nie należy do dobrego stylu stosowanie w pracy naukowej sformułowań takich jak: „ustawodawca diecezjalny mówi”, „synod zaleca”, „synod podkreśla”, „regulamin zachęca”, „statuty synodalne przypominają”. Również używane w potocznej mowie sformułowanie „odnośnie czegoś”, pomimo tego, że zaczyna ono przenikać do języka polskiego, w rozprawie doktorskiej dobrze byłoby zastąpić cały czas obowiązującym określeniem „odnośnie do czegoś”. Niezależnie od tego, która forma zostanie przyjęta, w dysertacji zauważa się brak jednolitości. Nieliczne, przedstawione wyżej uwagi krytyczne w niczym nie pomniejszają wartości ocenianej rozprawy, a raczej są wskazaniem do wzięcia pod uwagę w perspektywie ewentualnej publikacji dysertacji.

6. Treść pracy i osiągnięcia badawcze

Zasadniczy korpus rozprawy doktorskiej składa się z trzech rozdziałów. We wstępie (s. 9-13), który poprzedza całość dysertacji, zawarte zostały oczekiwane zwykle w tym miejscu informacje, a więc zasadniczy problem dysertacji oraz jej cel, wskazanie metody badań i płaszczyzny źródłowej, jak również uzasadnienie przyjętego schematu – dyspozycji pracy.

Rozdział pierwszy zatytułowany *Prawne podstawy troski Kościoła o prezbitera seniora* (s. 14-112) stanowi niejako wprowadzenie w temat poprzez przedstawienie i wyjaśnienie pojęć: „prezbiter diecezjalny”, „prezbiter senior” oraz „troska” oraz ukazanie ich relacji wobec biskupa diecezjalnego i diecezji poprzez inkardynację. Szkoda, że nie wspomniał i nie przedstawił Autor pojęcia „prezbiter emeryt”, tym bardziej że drugi podrozdział poświęca przyczynom utraty urzędu powodujące przejście na emeryturę i omawia wszystkie sytuacje prawne powodujące funkcjonowanie terminu „kapłan emeryt”. Po tych wyjaśnieniach Doktorant przechodzi do ukazania troski o prezbitera seniora w kościelnym prawie powszechnym analizując dokumenty Soboru Watykańskiego II, dekret *Ecclesiae sanctae*, instrukcję *Ecclesiae imago*, Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r., adhortację apostolską *Pastorem dabo vobis* i dyrektorium *Apostolorum secesore* oraz inne dokumenty. Szkoda, że nie wspomniał o Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r., mimo że ten faktycznie nie regulował kwestii prezbitera seniora, ale nawiązywał w swoich regulacjach do analizowanego tematu choć w innej perspektywie. Ostatnia kwestia jaką podejmuje w tym rozdziale, to sprawa ukazania w prawie powszechnym i partykularnym podmiotów zobowiązanych do troski o prezbiterów seniorów. Bardzo dobrym elementem kończącym rozdział jest osobny podrozdział zatytułowany *podsumowanie*, gdzie Autor bardzo umiejętnie podsumowuje swoje analizy poczynione w całym rozdziale.

Rozdział drugi (s. 113-175) zawiera analizy ukazujące praktyczny wymiar realizacji troski o wymiar duchowy i duszpasterski prezbitera seniora. Realizuje to w dwóch podrozdziałach, gdzie analizuje wsparcie prezbiterów seniorów we wsparciu współpracowników w kapłaństwie, a także umożliwieniu kapłanom seniorom pełnienia posług kapłańskich w wymiarze nauczania, uświęcania i pasterzowania, jak i w uczestnictwie w organach kolegialnych w Kościele partykularnym, takich jak: Rada Kapłańska, Kolegium Konsulatorów, Rada Domu Seniora, czy kapituła. Ta część dysertacji koncentruje się na wymiarze duchowo-duszpasterskim troski o kapłanów, którzy przeszli na emeryturę, gdzie

akcentuje bardzo wyraźnie konieczność i potrzebę ich dalszej aktywności duchowo-duszpasterskiej, na miarę stanu zdrowia i możliwości fizycznych.

Rozdział trzeci zatytułowany *Realizacja troski o wymiar ludzki i materialny prezbitera seniora* (s. 176-266) ukazuje i analizuje w oparciu przede wszystkim o akty prawne i dokumenty prawa partykularnego poszczególnych diecezji, praktyczną troskę o wymiar ludzki i materialny życia i funkcjonowania prezbitera seniora. Autor szczegółowo analizuje w tej części opracowania uregulowania poszczególnych diecezji w zakresie zamieszkania, wsparcia finansowego czy wypełnienia ostatniej woli prezbitera seniora. Podejmuje temat Funduszu Wzajemnej Pomocy, emerytury lub renty państwowej i kościelnej, stypendiów mszalnych, wynagrodzenia za posługę duszpasterską w diecezji, sporządzenia testamentu, pogrzebu. Analizy poczynione przez Autora wskazują na różnorodność uregulowań w poszczególnych archidiecezjach i diecezjach.

Przeprowadzona przez Doktoranta analiza obszernego materiału źródłowego wskazuje na stosunkowo mniej szczegółowe regulacje czy wręcz zalecenia ustawodawstwa powszechnego, a na bogactwo i różnorodność ustawodawstwa partykularnego diecezji Kościoła w Polsce odnośnie troski o prezbitera seniora. Szkoda, że Autor nie poczynił w sposób bardziej wyraźny, szerszy i konkretny w swojej rozprawie kwestii recepcji zaleceń z ustawodawstwa powszechnego w regulacje prawa partykularnego odnośnie troski i księży seniorów. Był by to zapewne ciekawy dodatkowy element analiz, który ubogacił by jeszcze bardziej dysertację.

W zakończeniu recenzowanej rozprawy Doktorant przedstawił wnioski z badań formułując odpowiedzi na postawione we *wstępie* (s. 11) pytania badawcze, zaznaczając, że „zostały one zawarte w podsumowaniach wieńczących każdy z trzech rozdziałów niniejszego studium, nie ma zatem potrzeby ponownego przytaczania ich w tym miejscu. Warto jednak, aby w sposób bardzo ogólny, jeszcze raz zwrócić uwagę na pewne kwestie poruszane w poszczególnych rozdziałach” (s. 267). Mimo takiego postawienia sprawy, co nie do końca jest słuszne i właściwe, Autor podsumowuje, a raczej streszcza, poszczególne rozdziały, a dopiero później zwraca uwagę na pewne kwestie odnoszące się do statusu prezbitera seniora. Zwraca uwagę, że „poszczególne metropolie, archidiecezje i diecezje nie mają wyznaczonych jasnych wytycznych w kontekście troski prezbiterów seniorów”. Stwierdza również, że „na poziomie Konferencji Episkopatu Polski nie wypracowano żadnych, nawet ogólnych, standardów troski i opieki prezbiterami emerytami. Nie powołano także, jak dotąd, żadnej instytucji kościelnej, która takie dokumenty mogłaby wypracować”. Dochodzi też do końcowego wniosku w swojej pracy,

że „można zdecydowanie stwierdzić, że status prezbitera seniora nie jest odpowiednio uregulowany w Kościele”, stąd stawia kolejny wniosek i postulat, iż zaniedbania te należy jak najszybciej nadrobić stwarzając prawo regulujące kwestie troski o prezbiterów seniorów.

Biorąc pod uwagę całościową ocenę merytoryczną pracy i osiągnięcia badawcze w niej przedstawione, należy stwierdzić, iż Autor w sposób systematyczny przedstawił status i pozycję prezbitera seniora w prawodawstwie Kościoła Powszechnego w Kościoła w Polsce. Prezentacja przepisów i uregulowań jest dokonana w sposób klarowny i przejrzysty, merytorycznie poprawny. Należy bardzo pozytywnie ocenić kompetencje Doktoranta oraz trud włożony w zebranie i usystematyzowane opracowanie szczególnie przepisów prawa partykularnego. Na uwagę zasługuje wysunięty postulat odnośnie do podjęcia prac celem stworzenia i wydania przepisów regulujących status i troskę o prezbiterów seniorów, emerytów. Mam nadzieję, że postulat ks. Doktoranta przyczyni się do powstania takich regulacji prawnych w Kościele w Polsce.

7. Wnioski końcowe

Recenzowana rozprawa doktorska ks. mgr. lic. Wojciecha Ciołka jest dziełem wystarczająco dojrzałym, jedynym jak dotychczas systematycznym opracowaniem przepisów kościelnego prawa powszechnego i polskiego partykularnego w omawianym zakresie, przez co bardzo potrzebnym i wartościowym. Oceniana dysertacja jest owocem rzetelnie przeprowadzonych przez Autora badań z zakresu powszechnego i partykularnego prawa kanonicznego. Posiada dobrą konstrukcję metodologiczną. Ma dobrze sprecyzowany przedmiot badań, jasno określony cel oraz właściwą strukturę. Doktorant w przygotowaniu dysertacji wykazał się dobrym warsztatem naukowym.

8. Konkluzja

W konkluzji recenzji stwierdzam, że praca ks. mgr. lic. Wojciecha Ciołka spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim, o których mowa w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1668, z późn. zm.), ponieważ:

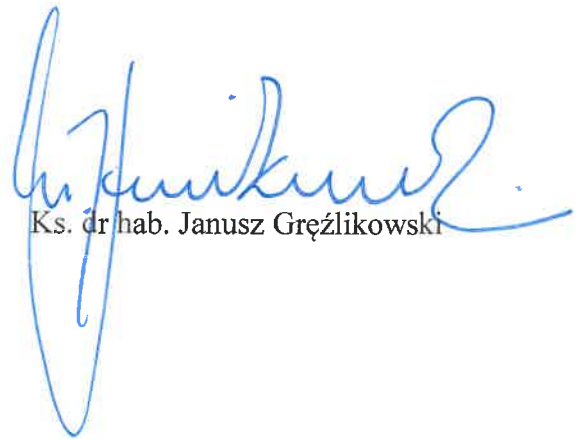
- stanowi oryginalne rozwiązanie postawionego w tytule rozprawy zagadnienia;

- na postawione pytania badawcze odpowiada całościowo, biorąc za podstawę zakres przyjęty we wstępie pracy;

- prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną Doktoranta w dyscyplinie prawa kanonicznego oraz wymagany stopień dojrzałości naukowej i umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Wskazane w recenzji nieliczne braki i mankamenty dotyczące języka pracy, pisowni różnych nazw instytucji i urzędów, zapisu bibliograficznego nie umniejszają wartości i walorów rozprawy. W związku z tym wnoszę o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Warszawa, dnia 25 kwietnia 2024 roku

Ks. dr hab. Janusz Gręźlikowski